

"הדודאים [מין עשב שיש לו ריח טוב] נתנו ריח" [טוב]: אלו בחורי ישראל שלא טעמו טעם הטא של עריות [שלא פגמו בבריתם אפילו בהרהור, שהוא עיקר הטעם של החטא, בן יהודע]! [על משקל: "נרדי נתן ריחו", דקאי על חטא. מהרש"א].⁽⁴⁸⁾

"ועל פתחינו כל מגדים" — אלו בנות ישראל, שאונדות [קושרות — רש"י] פתחיהן — מלהבעל לאחרים — לצורך בעליהן.

לישנא אחרינא: שמגידות פתחיהן כשיוצא מהן דם נדות, לבעליהן כדי שיפרשו מהן! [על פי גירסת רש"י].

"חדשים גם ישנים דודי צפנתי לך": אמרה כנסת ישראל לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם, הרבה גזירות "חדשות" גזרתי על עצמי [גזירות שגזרו חז"ל], יותר ממה שגזרת גזירות "ישנות" עלי בתורתך, ואת כולם קיימתים, צפנתי ושמרתי כל אלה לך לשמך!

אמר ליה רב הסדא, להווא מדרבנן דהוה קא מסדר אגדתא קמיה [שהיה מסדר דברי אגדה לפניו]: מי שמיע לך "חדשים גם ישנים" מהו?

אמר ליה ההוא מדרבנן לרב הסדא: ה"חדשים" אלו מצוות קלות [איסור יציאה

גדולים בתורה, חרש: שכשהיה מדבר כולם שותקים כחרשים. והמסגר: שהיו סוגרים ואין פותח] מירושלם ויבאם בכל. הדוד (ה) אחד תאנים טובות מאד כתאני

כא-ב הבכורות [תאנים חשובות הממהרות להתבשל לשון: ביכורים] והדוד (ה) אחד תאנים רעות מאד אשר לא תאכלנה מרוע? ומפרש מרי לקרא:

תאנים הטובות: אלו צדיקים גמורים, יכניה והחרש והמסגר, שגלו לבבל.

תאנים הרעות: אלו רשעים גמורים, שארית ישראל שעם צדקיהו שלא גלו!

ושמא תאמר: אכד סברם [תקותם] ובטל סבוים של הרשעים! תלמוד לומר בשיר השירים: הדודאים [דרשינן לה: על דודאי הנחושת שראה ירמיהו] נתנו ריח!

וכתיב "דודאים" לשון רבים, ללמד: אלו ואלו עתידין שיתנו ריח, [נתבאר על פי מהרש"א].

ואגב דמייתנין קרא "הדודאים נתנו ריח", מייתנין מה דדריש עלה רבא:

דרש רבא, מאי דכתיב:

ורחבה עשרים אמה, תורת חיים.

48. וביאר הרש"ש, מה ענין דודאים אצל בחורי ישראל: על פי מה שכתב באבן עזרא פרשת ויצא על הפסוק [ל—יד] "וימצא דודאים בשדה": "ויש להם ריח טוב, וכן כתוב הדודאים

ורחבה מני ים, שכשם שהארץ כפול מן הים — שהארץ: שלישי ישוב, שלישי מדבר ושלישי ים, וכמו שכתבו: רש"י בישעיה על הפסוק: ושמים בזרת תכן וכל "בשלישי" עפר הארץ, ובתוספות פסחים דף צד. ד"ה כל — כך ארכה של תורה שבעל פה כפול מרחבה, שארכה ארבעים אמה

חוץ לתחום בשבת ואיסור יחוד עם עריות, שניתנו בודאי אחר עיקר איסורי שבת ועיקר איסור עריות — מהרש"א, וה"שנים" אלו מצוות חמורות [עיקר איסורי שבת ועריות — מהרש"א]!

אמר ליה רב חסדא: וכי תורה פעמים פעמים ושלא בפעם אחת ניתנה, שיהו אלו חדשים, ואלו ישנים? [שכיון שכולם ניתנו מסיני, לא שייך בהו חדשות וישנות — מהרש"א]!

אלא כך הוא פירוש המקרא: הללו ה"שנים" מדברי תורה, והללו ה"חדשים" מדברי סופרים, "שחידשו" בכל דור ודור לגדור גדר וסייג!

דרש רבא: מאי דכתיב: דברי "חכמים" [אלו דברי תורה שנמסרו למשה על פה, שנחלקו בהן "חכמי ישראל" לאחר שנתמעט הלב ושכחום] כדרכנות וכמשמרות נטועים בעלי אספות נתנו מרועה אחד [משה] ויותר מהמה בני הזהר עשות ספרים הרבה אין קץ ולהג הרבה יגעת בשר?

ומפרש לה רבא:

"ויותר מהמה" ממה שניתן בסיני בכתב שהוא העיקר.

"בני הזהר" בדברי חכמים שהוא התורה שבעל פה [שזכר לעיל בפסוק]. וללמד:

בני הזהר בדברי סופרים תורה שבעל פה, יותר מדברי תורה שבכתב!

שדברי תורה יש בהן שאין בהם חיוב מיתה, אלא עשה ולא [או לא] תעשה.

ודברי סופרים אינם כן, שכל העובר על דברי סופרים חייב מיתה, כדכתיב: פורץ גדר ישכנו נחש, ועל כן הזהר בהם יותר!

שמא תתמה ותאמר: אם יש בהן ממש, מפני מה לא נכתבו בתורה?!

אמר קרא: לכך לא נכתבו, כי עשות ספרים הרבה לתורה שבעל פה, אין קץ להם! (49)

וכיון דפרשנו לרישא דקרא מפרשינן לסיפיה:

"ולהג הרבה יגעת בשר":

אמר רב פפא בריה דרב אחא בר אדא משמיה דרב אחא בר עולא: מלמד, שכל המלעיג ["להג הרבה"] על "דברי חכמים" [שזכרו בהנך קרא], נידון ביגיעת בשר שהיא צואה רותחת! (50)

כי תכהינה עיניו מראות אור דבריהם, ולא יהלך לנוגה האמונה, ולא משך בעול גזרתה, ולא יטרח לקיים מאמרם, כי לא נכתב בספר התורה. ולא נהג כדרך העובר על דברי התורה, אשר נפשו מרה לו, ונקוט לו בפניו, ויירא וייער לו כי ישיאהו יצרו לחטוא. על כן משפט מות יהיה לאיש כי הפיל דבר אחד מכל דבריהם הטובים, והוא כאומר: ננתקה את מוסרותימו! ודומה

נתנו ריח. והם [הדודאים] על צורת בן אדם, כי יש להם דמות ראש וידיים".

49. וביאר רבינו יונה — בשערי תשובה שער שלישי מדרגה ראשונה — מפני מה העובר על דברי חכמים חייב מיתה יותר מן העובר על מצות עשה ועל מצות לא תעשה: כי העובר על דברי חכמים, אשר מלאו לבו לעשות כן: כי תקל מצותם בעיניו לא מהתגבר יצרו עליו! אבל

מתקיף לה רבא: מי כתיב "לעג" דנימא: דלא אתי קרא אלא "למלעג" על דברי חכמים?! והא "להג" כתיב, ללמד נמי הא דלקמן — רבינו פרץ!

אלא ללמד: שכל "ההוגה" בהן [בדברי התורה כולן — תורת חיים בהבנת רש"י], טועם טעם בשר, שבכל שעה שאדם מחזר בדברי תורה, מוצא בהן טעם! [וראה עוד, במהרש"א ובתורת חיים].

תנו רבנן: מעשה ברבי עקיבא שהיה חבוש בבית האסורין, והיה רבי יהושע הגרסי על שם מקומו [ויש מפרשים: שהיה טוחן גריסים] משרתו, בכל יום ויום היו מכניסין לו משרתיו של רבי עקיבא מים במדה שיש בה כדי נטילת ידים ומים לסעודה בלבד [מהרש"א].

יום אחד, מצאו שומר בית האסורין לרבי יהושע הגרסי כשהיה מביא מים לרבי עקיבא, אמר לו השומר [ובא עליו בעלילה, שהרי לא נשתנתה המדה באותו יום, מהרש"א, ראה שם]: היום מימך מרובין, שמא לחתור בית האסורין אתה צריך. [חוששני, שהבאת הרבה מים, על מנת לרכך הטיט ולבני הקיר — יעב"ץ, כדי לברוח]!

שפך השומר חציין של המים, ונתן לו לרבי יהושע חציין. כשבא רבי יהושע אצל רבי עקיבא וחצי מימיו בידו, אמר לו רבי

עקיבא: יהושע! אין אתה יודע שזקן אני וחיי תלויין בחייך [אין לי אלא מה שאתה נותן ומזמן לי] והאיך הבאת לי כל כך מעט מים?! סח לו רבי יהושע כל אותו המאורע עם השומר.

אמר לו רבי עקיבא לרבי יהושע: תן לי מים שאטול ידי! אמר לו רבי יהושע: לשתות אין מגיעין [מספיקין המים] ליטול ידיך מגיעין?!

אמר לו רבי עקיבא: מה אעשה שחייבים עליהן [על נטילת ידים במים] מיתה, כדין: כל העובר על דברי חכמים! מוטב אמות מיתה "עצמי" מחוסר מים לשתיה, ולא אעבור על דעת חבירי, ואתחייב מיתה בידי שמים!

אמרו: לא טעם רבי עקיבא כלום, עד שהביא לו מים ונטל, רבי עקיבא ידיו!

כששמעו חכמים בדבר, אמרו: מה בזקנותו של רבי עקיבא כך היה מענה עצמו שלא לעבור על דברי חכמים, בילדותו שהיה יכול לקבל טורח ועינוי על אחת כמה וכמה, שהיה מענה עצמו שלא לעבור על דברי חכמים!

ומה בבית האסורין כך, (51)

שלא בבית האסורין על אחת כמה וכמה!

50. ואין לך צואה רותחת יותר מן הכסילות אשר השיאתו להלעיג, ולא תמצא איש מרחיק דבריהם של החכמים, אלא איש מבקש תאוה, ונותן יתרון וחשיבות להנאות המורגשות — רמב"ם בהקדמה לפירוש המשניות.

למה שכתוב בענין זקן הממרה את פי החכמים [דברים יז — יג]: והאיש אשר יעשה בזדון לבלתי שמוע אל הכהן העמד לשרת שם את ד', אלקין או אל השופט ומת האיש ההוא ובערת הרע מישראל.

וסוחרין מצויה שם, שיש בהן בשל כך גזל ועריות ושבועת שוא ושבועת שקר! אלא נצא השדה, ותדינני כעובדי אדמה, ובא ואראך שם תלמידי חכמים שעוסקין בתורה מתוך הדחק.

נלינה בכפרים: אל תקרי "בכפרים" אלא בכופרים בני עשו [רש"י — שיר השירים], בא ואראך אותם בני עשו שהשפעת להן טובה, והן כפרו בכך.

נשכימה לכרמים: אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות, שיושבין בהם שורות שורות ככרם — מהרש"א.

נראה אם "פרחה" הגפן [הוציאה פרחים]: אלו בעלי מקרא שנמשלו לפרחים כשעדיין אין ניכרים הענבים, כך המקרא אין מפורש כל כך!

פתח הסמדר [ענבים בתחלת בישולן]: אלו בעלי משנה, שהיא מפורשת יותר מן המקרא, כשם שהסמדר גדול מן הפרח!

הנצו הרמונים [גדלו כל צרכן, וכבר הגן גדל סביבותיו כעין שומר שיש לאגוזים קטנים]

הרמונים: אלו בעלי גמרא. (53)

אמר רב יהודה אמר שמואל: בשעה שתיקן שלמה עירובין של חצרות [שגזר שלא להוציא מרשות היחיד שלו לרשות היחיד של חברו, עד שיערבו, כדי לעשות סייג והרחקה לאיסור תורה, שלא יבואו להתיר מרשות הרבים לרשות היחיד] וידים [נטילת ידים לעשות סייג לטהרות] (52)

יצתה בת קול ואמרה: בני אם חכם לבך [לעשות גדר לאיסור הוצאה בשבת — מהרש"א שבת דף יד:] ישמה לבי גם אני [שתתקיים מצות שבת באיסור דאורייתא — שם]!

ואומר: [כנגד נטילת ידים — שם] חכם בני ושמח לבי [ותהא לבי שמח בכך — רש"י משלי] ואשיבה חרפי [המחרפים אותי — מצודות משלי] דבר [כנגד המזלזלין בנטילת ידים, כמבואר בכמה דוכתי — שם]

דרש רבא: מאי דכתיב: "לכה דודי נצא השדה נלינה בכפרים נשכימה לכרמים נראה אם פרחה הגפן פתח הסמדר הנצו הרמונים שם אתן את דודי לך. הדודאים נתנו ריח ועל פתחינו כל מגדים?"

לכה דודי [כינוי לקב"ה] נצא השדה: אמרה כנסת ישראל לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם, אל תדינני כיושבי כרכים שמקום שווקים הן, וישוב גדול, ורגל רוכלין

דף יד ב. ואמנם הרמב"ם פ"ח ה"ח משאר אבות הטומאות, כתב — על פי גמרא בשבת דף יד ב, וראה שם במהרש"א ופני יהושע — "שלמה המלך ובית דינו גזרו על כל הידים שיהיו שניות לטומאה, ואף על פי שלא ידע בודאי שנטמאו מפני שהידיים עסקניות. ולא גזר שלמה על

51. אפשר, דהכוונה: שהרי היה רבי עקיבא פטור מן הדין מנטילת ידים בבית האסורין, דלא גרע ממחנה היוצא למלחמה שפטורין מנטילת ידים, וכמו שכתבו התוספות — על פי מהרש"א 52. כן הוא לפי גירסת רש"י, ומהרש"א שבת

אמר עולא אמר רבי אלעזר: בתחלה היתה תורה דומה לכפיפה [מין כלין] שאין לה אזנים [בית יד לאחוז אותו בן] עד שבא שלמה ועשה לה "אזנים", על ידי שתיקן עירובין וידים [נטילת ידים — לרש"י], וגזר על השניות לעריות [קרובות בדרגה שניה שאסרו חז"ל] ועל ידי כך אוחזין ישראל במצוות, שמתרחקין מן העבירה, כדרך שנוח לאחוז בכלי שיש לו בית יד, יותר משאין לו בית יד.

מאי דכתיב: דודי צח ואדום וגו'. ראשו כתם פז קווצותיו תלתלים שחורות כעורב [שיר השירים ה']:

אמר רב חסדא אמר מר עוקבא: מלמד שיש לדרוש על כל קוץ וקוץ ["קווצותיו"] תילי תילים ["תלתלים"] של הלכות, שההלכות שנתחדשו בכל דור ודור כבר נאמרו בסיני ברמיזה בקוצות של האותיות — מהרש"א.

שחורות כעורב: במי אתה מוצאן שידרוש דרשות אלו?

במי שמשכים ["שחורות": מלשון "שחרית"] כב-א ומעריב ["כעורב"] עליהן לבית המדרש:

רבה אמר ומפרש: שאתה מוצאן במי שמענה עצמו ומשחיר פניו עליהן כעורב שהוא

שם אתן את דודי לך: אראך כבודי וגודלי, ושבה בני [אלו הבחורים שלא טעמו טעם חטא, כדלעיל בגמרא — מהרש"א] ובנותי [אלו בנות ישראל שמגידות פתחיהן לבעליהן, כדלעיל. וזהו שהמשיך הכתוב "הדודאים נתנו ריח ועל פתחינו כל מגדים", כנדרש לעיל על בני ובנות ישראל — מהרש"א].⁽⁵⁴⁾

אמר רב המנונא: מאי דכתיב גבי שלמה: "וידבר שלשת אלפים משל ויהי שירו המשה ואלף?"

מלמד: שאמר שלמה על כל דבר ודבר של תורה, שלשת אלפים משל [טעם על פי משל — עץ יוסף]! ועל כל דבר ודבר של סופרים [דברי סופרים] חמשה ואלף טעמים [בלי משל — עץ יוסף]!

דרש רבא: מאי דכתיב: ויותר שהיה קהלת [שלמה] חכם עוד "לימד דעת את העם" [ו' איזן וחקר תיקן משלים הרבה?]

ומפרש רבא: לימד דעת את העם: דאגמריה לעם בסימני טעמים, קבע לה מסורת וסימנין בין בתיבות המקרא, בין בגירסא של משנה, ואסברה במאי דדמי ליה, [ראה רשב"ם בבא בתרא קל: ד"ה הא כל, ובמהרש"א כאן].

"ואיזן" וחקר תיקן משלים הרבה:

הידים טומאה אלא לקודש". ובהלכה ז' שם, מבואר: דלקודש בעינן טבילה ולא נטילה, וכדאיאת בחגיגה דף יח ב.

54. וכתב הרמב"ן בפירושו לשיר השירים: לכה דודי: אמרה שכינה אל הכבוד אחר שנגזרה הגלות, למה תעמוד מרחוק ותתעלה למרום מרומים? נצא השדה, לא תסלק שכינתך ממני,

53. וברש"י בשיר השירים פירש: דבעלי מקרא אין נהנים מהן בהוראת התורה, ונמשלו לפרח. ובעלי משנה קרובים ליהנות מהם בהוראת התורה, ונמשלו לסמדר. ובעלי גמרא שהם בעלי